

Edvard Munchs juletrekurver

– en julefortelling

av Geir Thomas Risåsen

Norsk Folkemuseum har i sin samling fire flettede juletrekurver. Kurvene er unike og ble gitt museet med følgende opplysning; «Disse flag og kurve er laget av Sofie, Edvard og Andreas (Munch). Noen blev laget i 1877 da Sofie lå syk, hun døde i 1878, og noen blev laget noen få år etter, omtrent for 60 år siden. Disse er blitt omhyggelig tatt vare på av tante».

Disse fire juletrekurvene er interessante av flere grunner. Den selvsagte grunnen er fordi de ble flettet av den 15 år gamle Edvard Munch (1863–1944) og to av hans søsken. Vel så viktig er at de antageligvis er de eldste flettede juletrekurver som er bevart her i landet. I tillegg avviker de fra andre kjente juletrekurver ved at de foruten å være flettet er pålimt utklippede applikasjoner hvor den ene i tillegg er plissert. Dessuten knytter det seg spennende historie til juletrekurver i sin alminnelighet. Før vi ser nærmere på søsknene Munchs fire kurver, skal vi se på denne historien.

SKANDINAVISK TRADISJON MED DANSK OPPHAV

Danskene har et sterkt forhold til å flette juletrekurver eller «julehjerter», som de kaller det. Den eldste bevarte kurv vi kjenner ble flettet av dikteren Hans Christian Andersen (1805–1875) i 1850-årene og gitt i gave til Mathilde Ørsted. Dette er en flettet kurv uten hank og har derfor ikke hengt på noe juletre. Kurven er flettet i gult og grønt glanspapir og befinner seg i dag i H. C. Andersens Hus i Odense. I Danmark ble det populært å flette juletrekurver i de nasjonale fargene rødt og hvit etter Den dansk-tyske krig i 1864, da Danmark mistet hertugdømmene Slesvig og Holstein.

Eldste kjente veiledning for fletting av juletrekurver ble publisert i 1871 i tidsskriftet Nordisk Husflids Tidene hvor de omtales som «Krammerhus i Form af Hjerte» og som «Pynt til Juletræ». Bak utgivelsen sto stifteren av den danske husflidsbevegelsen Niels Christian Rom (1839–1919). Rom var utdannet lærer og dermed kjent med tidens pedagogiske strømninger, noe vi skal komme tilbake til. I Sverige ble det i 1883 utgitt en publikasjon med tekst og plansjer for bruk i hjem og skole, med anvisning av en «flettet hjertekurv». Anvisningen vises en kurv med kvadratisk flettemønster og pliserte ender. Mye tyder på at flettede juletrekurver dukket opp i Sverige i løpet av 1880-årene, og at anvisninger med pliserte ender har preget de tidlige svenske hjertefremstillingene.

Den eldste bevarte juletrekurven i samlingene til Nationalmuseet i København er fra 1873, mens de eldste i Nordiska Museets samlinger i Stockholm er fra tidlig 1900. I Norge kan søsknene Munchs juletrekurver dateres til 1877 og de nærmeste år. Utbredelsen av å flette juletrekurver henger sammen med utbredelsen av juletreet. Juletreet var opprinnelig en tysk skikk omtalt allerede på 1500-tallet og som langt senere ble introdusert i Danmark gjennom dansk-tyske familier. Det første danske treet ble tent i Holsteinsborg i 1808. I København ble det introdusert i 1811 av familien Lehmann i Ny Kongensgate. I Nor-

ge ble det første kjente juletreet pyntet i Christiania (Oslo) i 1822 av frøken Winschenk. På 1840–50 tallet omtales juletrær hos stadig flere familier innen borgerskapet og blant embetsmenn, men det er først i løpet av 1800-tallets siste halvdel at det vant innpass hos et bredere lag av befolkningen. Imidlertid var det ikke før 1930 at juletreet kan betraktes som allemannseie.

Den tidligste pynten var spiselig, men på 1700-tallet ble den spiselige pynten supplert med gaver hengt på treet. Fra midten av 1800-tallet ble det etterhvert vanlig med juletrepynt i moderne forstand, det vil si pynt laget for formålet og som kunne gjenbrukes år etter år. I takt med juletreets utbredelse vokste det frem en egen juletrepynt industri. Denne industrien vokste særlig frem i juletreets opphavsland Tyskland. Men foruten importert juletrepynt ble det vanlig med egenprodusert pynt og da særlig papirpynt. I Henrik Ibsens skuespill *Et dukkehjem* fra 1879 utaler Helmer til Nora: "Kan du huske forrige jul? Hele tre uger i forvejen lukked du dig hver aften inde til langt over midnat for at lave blomster til juletreet.»

Slik papirpynt kunne være alt fra kunstferdige papirblomster som Nora laget, jakopstiger, ulike former for papirstjerner, fargeglade lenker og ikke minst flettede juletrekurver. Dermed fikk barn og voksne en feles oppgave å samles om frem til jul.

Juletrekurvenes symbolikk ligger i hjerteformen – et symbol på kjærlighet. Dessuten bidro de flettede kurvene til å videreføre tradisjonen med spiselig pynt ettersom de egnet seg godt for oppbevaring av rosiner, mandler, nøtter, karameller, marsipan og sjokolade. Slik kunne skikken med å høste eller plyndre treet ved julens slutt trettende eller tyvendedags jul leve videre. Dette beskrives i en av Danmarks mest folkekjære julesanger *Højt fra træets grønne top*. Peter Faber (1810–1877) skrev teksten til familiens jul i 1847 under den opprinnelige tittelen *Juletræet, Sang for Børn*. Her lyder første vers:

Høit fra Træets grønne Top
Straaler Juleglandsen;
Spillemand, spil lystig op,
Nu begynder Dandsen.
Læg nu smukt din Haand i min,
Ikke rør ved den Rosin,
Først maa Træet vises,
Siden skal det spises.

Sangen beskriver barnas glede og forventning over julegavene som henger pent i treet, hvor "Peter har den gren så kjær, hvorpaa trommen henger". Vanlig pynt som juletrekurver

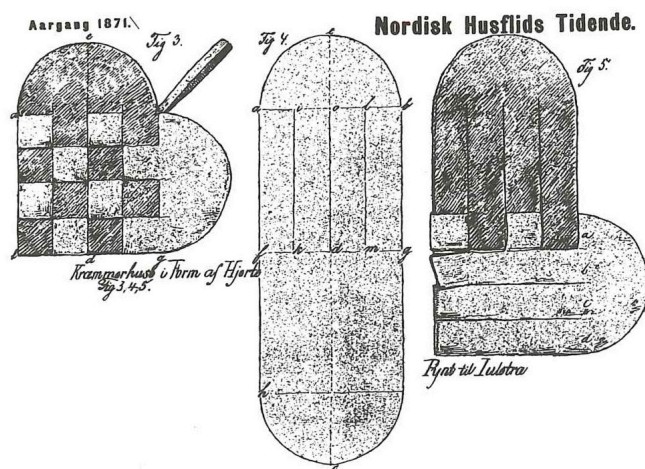
Disse fire juletrekurvene ble flettet av den 15 år gamle Edvard Munch og hans søsken i 1877 og årene like etter. Kurvene er svært forseggjorte, supplert med applikasjoner og hvor den ene har pliserte ender. Kurvene er blant de eldste daterte juletrekurver bevart i Skandinavia. Foto: Haakon Harris, Norsk Folkemuseum.

omtales ikke ettersom de ikke var blitt vanlige enda. En av de tidligste danske beskrivelse av julekurvfletting er fra Lolland i begynnelsen av 1880-årene. Lauritz Jørgensen (født 1876) sønn av godseien på Søllestredgård fortalte: "Efter middagen den første søndag i advent, blev julepapir taget frem. Det hed 'at klippe julepapir', og første gang jeg erindrer at have været med, foregik det i bedstefaders stue ved det store firkantede mahognibord, som ikke har de skarpe hjørner. Fader malte og tegnede med stor nøjaktighed til hjørnene...Hjerterne flettedes let med små fingre, men var meget vanskelige at afrunde.."¹ Fra barndommen i Kvinnhørd i Hordaland omkring 1890 fortalte Olav Omvig (født 1883): "Medan Mor koka og reidde bordet, pynta vi borni juletreet med alle dei korgor og stjerner og kjede som vi hadde arbeidd på i vekesvis av glanspapir eller gøymt fra året før."² Det samme fortalte Kristian Tordhol (født 1889) om sin barndom på Lesja i Gudbrandsdalen omkring 1900: "Siste sundagen før jul skulle vi laga juletrepynt. Det hugsar eg best av alt med juletreet det året. Dei to mindre brødrene mine var med dei òg, men dei måtte mest nøye seg med å sjå på. Eg lær-

de å klyppe til og smøye papirkorger og laga ymse andre ting av papir. Ein lærdom eg kom til å ha mykje glede av."³

KONSENTRASJON OG FINGERFERDIGHET

De fleste av oss har flettet juletrekurver i barnehagen og på skolen. Dette har vært praktisert som pedagogisk øvelse fra tidlig 1900. Den gang ble dette ansett å være en egnet øvelse for skolebarn ettersom det ga trening i konsentrasjon og fingerferdighet. Fletting i klippet glanspapir inngikk i den tyske pedagog Friedrich Wilhelm August Fröbels (1782–1852) banebrytende småbarnspedagogikk, der hensikten var å styrke barnas kreative evner, deres tålmodighet, finmotorikk og selvdisiplin. Til det var fletting av juletrekurver en velegnet øvelse. Fröbel mente at barnet fra tidlig alder skulle utvikles metodisk, at de på hvert trinn skulle motta kunnskap tilpasset sin alder, og at barndommen ikke bare skulle være en forberedelse til det

I 1871 presenterte Nordisk Husflids Tidende mønstertegning til «Krammerhus i Form af Hjerte» beregnet som «Pynt til Juletræ». Bak utgivelsen sto stifteren av den danske husflidsbevegelsen Niels Christian Rom.

Illustrasjon fra den første svenske publikasjon fra 1883 med tekst og bilder for bruk i hjem og skole, med anvisning til hvordan man fletter en juletrekurv. Det spesielle med illustrasjonen er den pliserte enden vi kjenner igjen fra søskenparet Munchs ene juletrekurv.

voksne liv, men i kraft av seg selv være en viktig del av selve livet. Barnets evner skulle utvikles både åndelig og menneskelig gjennom å leke. Til de ulike disiplinene han forfektet hørte papirfletting, hvor et ark med glanspapir skjæres opp, et annet skjæres i strimler, som igjen flettes inn i det første arket lik en vev. Deretter kunne de ferdig flettede ark bearbejdes til nyttige og dekorative gjenstander som kurver, esker med mer. Herfra var ikke veien lang til flettede juletrekurver. Som allerede nevnt var utgiveren av den eldste kjente veiledning for fletting av juletrekurver fra 1871 utdannet lærer. Tilsvarende var den første svenske publikasjonen om juletrekurver fra 1883 beregnet på bruk i hjem og på skoler.

SØSKNENE MUNCHS JULETREKURVER

Så tilbake til søskenes juletrekurver. Som kjent var Edvard Munchs barndom preget av sykdom og død blant hans nærmeste. Familien Munch flyttet fra Løten til Christiania i 1864. Faren Christian Munch (var militærlege) og moren Laura Cathrine født Bjølstad fikk fire barn; Johanne Sophie (1862), Edvard (1863), Peter Andreas (1865), Laura Cathrine (1867) og Inger Marie (1868). Moren var mye syk og døde av tuberkulose i desember 1868 og etterlot seg de fem mindreaårlige barna. Den fem år gamle Edvard mintes senere den døende moren i dagligstuen hjemme i Pilestredet 30. «Rundt omkring henne stod alle fem. Far gikk opp og ned på gulvet og satte seg så bort til henne i sofaen. Hun smilte og tårer rant ned i kinnene.» Etter dette flyttet morens yngre søster Karen Bjølstad inn og var i morens sted for barna. Det var hun som tok vare på de fire juletrekurvene laget av Sofie, Edvard og Andreas. I 1878 ble familien rammet av nok et dødsfall da eldstemann – omtalt som Sofie – døde av tuberkulose. For tanten Karen Bjølstad forble kan hende kurvene et kjærte minne om lykkelige dager med en samlet barneflokk, som sammen laget juletrepynt. For oss er de dessuten et vitnemål om julefeiring og kanskje vårt tidligste eksempel på søsken som laget juletrepynt sammen.

De omtalte juletrekurvene er fra 6,2 x 6,2 til 11,5 x 18,5 cm store. Mens tre er med hank og flettet i rødt og hvitt glanspapir, så er den fjerde uten hank – kun med en hyssing som erstat-

ning – og flettet av burgunder og hvitt glanspapir. Strimlene kurvene er flettet av er rettklippede og antall flettede strimler per ark henholdsvis 12, 9, 8 og 7. Mens de tre kurvene av rødt og hvitt glanspapir har pålimte applikasjoner, så er den fjerde kurven uten, men med pliserte ender lik de omtalte svenske juletrekurvene. Når søsknene Munch begynte å flette kurver vet vi ikke. De kan ha startet i 1877 eller tidligere, men de fortsatte ifølge «tantes» opplysninger å flette kurver også de påfølgende år. Om juletrekurver allerede var et allment kjent fenomen i enkelte norske miljøer på den tiden, om enkelte hadde plukket det opp gjennom tidsskriftet Nordisk Husflids Tidende fra 1871 – som også hadde norske lesere – vet vi heller ikke. Men at tradisjonen med å flette juletrekurver allerede var etablert i Norge da disse fire juletrekurvene ble flettet fra 1877 og fremover, det må vi kunne gå utfra. I vår tid er det ikke lenger så mange som fletter juletrekurver av glanspapir. Men for de av oss som gjør det, så er dette et særdeles hyggelig og kjærkommet «håndarbeid» i tiden før jul. Det er hyggelig å møtes sammen, barn og voksne, eller kun voksne for den del. En bedre måte å senke førjulsskuldrene på kan knapt tenkes!

Geir Thomas Risåsen er kunsthistoriker og konservator i Kulturhistorisk seksjon ved Norsk Folkemuseum.

NOTER

- 1 Museet Falsters Minder: *Sådan lærte min Mor mig at flette*. Nykøbing 2000, s. 5.
- 2 Omvik, Olav: *I manns Minne – Dagleg liv ved hundreårsskiftet*. Band 1, s. 306. Oslo 1967.
- 3 Tordhol, Kristian: *I Manns minne – Dagleg liv ved hundreårsskiftet*. Band 1, s. 29. Oslo 1967.

LITTERATUR

- Ibsen, Henrik: *Et dukkehjem*, publisert 1879.
- Museet Falsters Minder: *Sådan lærte min Mor mig at flette*. Nykøbing 2000
- Omvik, Olav: *I manns Minne*, band 1. Oslo 1967
- Tordhol, Kristian: *I Manns minne – Dagleg liv ved hundreårsskiftet*. Band. Oslo 1967.

Her pyntes juletreet i 1950-årenes Oslo med juletrekurver i farget glanspapir. Foto: Leif Ørnelund/Oslo Museum.